

Barcelona kollektiviseras!

Mikael Cardell

1993-04-23

Förord

Det här är en kort historisk essä jag skrev som en del av min grundutbildning i historia vid Linköpings universitet våren 1993. Jag hittade texten och gjorde den tillgänglig långt senare.

— Michael Widerkrantz, 2009, Malmö.

Inledning

Detta är ett fallstudium över kollektiviseringen av industristaden Barcelona. Orsaken att jag valt en stad och just denna stad är att Barcelona hade den största koncentrationen av kollektiv som fanns i Spanien, antagligen beroende på den stora mängd medlemmar CNT, den spanska syndikalistiska fackföreningen, hade där.

Man skall vara medveten om att kollektiviseringen gick till på mycket olika sätt i stad och landsort. Orsaken till att jag valt att skildra hur detta skeende fortfor i en tätort är att jag vill spinna vidare på Kropotkins idéer om kommunen som en närmast självförsörjande enhet av industri och jordbruk. Naturligtvis är det då spännande att följa en storstads transformering under kollektivisering och socialisering.

Det jag alltså tänker beskriva är hur enskilda företag förändrades i och med kollektiviseringen eller från och med att arbetarkontroll utropats. Dessutom är jag intresserad av hur det vardagliga sociala mönstret förändrades för den vanlige innevånaren i en stad som Barcelona.

Allmänt om kollektiviseringen i Barcelona

De CNT-organiserade arbetarna befann sig när det fascistiska upproret började den 19:e juli i generalstrejk. Efter att ha nedkämpat fascisterna kom, den 25:e juli, en enkel order från CNT: Återgå till arbetet. Denna åttlyddes och när arbetarna kom åter till sina arbeten fann de ofta att företagen lämnats vind för våg av sina ägare och direktörer. CNT:s företagskommitté på platsen sammankallade då i regel alla arbetare, även de icke CNT-anslutna, till ett möte och föreslog att företaget skulle kollektiviseras.

Eftersom arbetarna var måna om sina arbeten röstade de flesta ja till denna kollektivisering i den efterföljande omröstningen och därför kom så många företag redan i början av kriget i händerna på sina arbetare.

I en del fall fanns förstas företagsledarna kvar i företagen, men dessa företag kollektiviserades oftast i alla fall. Antagligen såg den lokala kommittéen att andra företag genomgick processen och föreslog saken för arbetarna som röstade ja oavsett om de var CNT:are eller inte. Saken var nämligen den, att även UGT, den andra stora fackföreningen (socialdemokratisk), var för kollektivisering av företagen. I en sådan situation hade företagsledningen föga att säga till om. Många gånger stannade dock direktörer, tekniker och tjänstemän kvar för att fortsätta arbeta i det nybildade kollektivet.

Ingen allmän order om kollektivisering utgick alltså från fackföreningarna; allt som skedde företogs spontant av arbetarna själva. Att det verkligen var så kanske kollektiviseringstakten visar eftersom företagen kollektiviserades undan för undan och inte i ett slag. Naturligtvis var de fler i början, direkt efter att upproret hade slagits ner, men övertagandena var ändå så utspridda att man inte kan säga att de skedde ögonblickligen.

I vissa fall skedde dock kollektiviseringen på direkt order, men detta hör alltså snarare till undantagen än till regeln. Ett exempel är plåtslagare och svetsare som via den anarkistiska dagstidningen för Katalonien, Solidaridad Obrera, uppmanades att kollektivisera sina företag för att kunna utföra bepanstring och reparationer för arbetarmilisernas fordon.

Styrelsen i alla dessa kollektiviserade företag gick till på det sättet att ett stormöte (spanska: la asamblea) utgjort av alla anställda inom företaget, eller inom större företag av varje avdelning, valde en driftsledning kallad företagsråd. I många fall var denna identisk med den gamla syndikalistiska företagskommittén.

Rådet valdes vanligtvis för ett år och ansvarade inför stormötet. Rådsmedlemmarna stod oftast kvar på sina arbetsplatser, men i större företag kunde rådet självt utse ett verkställande utskott ansvarigt för de löpande utgifterna. Ibland ordnade man detta utskott så att dess medlemmar, tagna från rådet, byttes ut i ett schema.

Eftersom företagen nu var kollektiviserade och därmed också exproprierade hade de gamla ägarna inte längre något att göra med företaget. Utdelning på aktier och faktiskt hela aktiesystemet var därmed i praktiken avskaffad. Om företagets ägare inte hade vidtagit åtgärder, som det finns några exempel på, så kunde i allmänhet kollektivet också komma åt banktillgångar och dylikt. Dessvärre drogs vissa företag med gamla skulder, till exempel cigarettindustrin som hade en stor skuld för papper från Sverige. Detta var stora problem som aldrig helt löstes.

Dagen efter revolutionen måste man ge folket mat

En av förutsättningarna för att en revolution skall lyckas är att folket inte behöver lida brist på mat och andra livsviktiga artiklar. Därför måste revolutionärerna till att börja med säkra livsmedelstillförseln och beslagta alla privata och företagsägda lager. Dessa skall sedan fördelas efter behov.¹

¹Fritt efter Kropotkin.

I Barcelona tog livsmedelsindustrins organisationer, tillsammans med restaurang- och hotellpersonalen, bespisningsfrågan i egna händer och inrättade, redan 21:a juli, utspisningslokaler för folket. Ofta var det också spontana aktioner som gjorde att affärer mer eller mindre plundrades och varorna överfördes till lager där syndikatet inventerade och sedan delade ut.²

Eftersom läget var akut gjorde ett demokratiskt sammansatt livsmedelsförsörjningsutskott först ett överslag över tillgångarna och delade därefter ut livsmedel främst till sjukhus, ålderdomshem och försvaret. Senare inventerade man livsmedelslagren ordentligt med hjälp av fackföreningarnas medlemmar och fick en riktig bild av tillgången. även detaljhandlarnas lager inventerades vid detta tillfälle och fusk var otänkbart eftersom det var de anställda hos detaljhandlarna som genomförde inventeringen.

Senare kunde dessa detaljhandlare enbart få sitt lager påfyllt av de kollektiverade grossistföretagen. Planen var förstas att detaljisterna också skulle kollektiviseras, men så långt kom kollektiviseringen aldrig i Barcelona.³

Bagerier och mejerier socialiserades också i samma veva; man tog helt enkelt över företagen, upprättade en gemensam kommitté som skulle sköta de löpande uppgifterna för dem alla och rationaliserade hela produktionen. Ett exempel på denna rationalisering är att de bagare som fann sig ha tagit över bageriindustrin i Barcelona beslutade sig för att koncentrera produktionen till de mest ändamålsenliga ugnarna och inte använda de ålderdomliga lokalerna de hade i övrigt. De väntade dock bara på att kunna bygga ut dessa och skapa stora bagerier med de modernaste maskinerna, något som också hade uppfyllts innan krigets slut.

Bagarna hade alltså sparat på omkostnaderna genom att koncentrera produktionen till ett fåtal ugnar och därigenom fått möjlighet att expandera efter en ganska kort tid. Rationaliseringar av det här slaget var på intet sätt ovanliga som ett exempel från en fabrik som tillverkade hylsor till läppstift visar. Ganska snart hade fabriken gjorts om för att tillverka patronhylsor och alltså anpassats till det verkliga behovet. Detta är vitalt för en anarkistisk ekonomi med fri konsumtion och en produktion avpassad efter denna.

Revolutionärerna ville att företagen skulle vara så nära detta "verkliga behovs" som möjligt och avskaffade därför mellanhänder i alla branscher så gott det gick. Detta lyckades förstas mycket bättre i ren jordbruksbyggd än i städer som Barcelona där grossister och liknande faktiskt uppmanades uppgå i socialiseringen i stället.

Genom den politiska process som inleddes i augusti förlorade så småningom revolutionskommittén makten över livsmedelsförsörjningen och den gick i stället till den återinsatta stadsstyrelsen under Companys katalanska regering.

Den 20:e juli 1936 hade ett möte mellan presidenten för "Generalitat", dvs Companys, och CNT:s representanter ägt rum. Presidenten förklarade att CNT var herrar över staden och över Katalonien och han ställde sig till deras förfogande. Detta ledde till formandet av Centralkommittén för de antifascistiska miliserna som CNT hade en övervägande majoritet i.⁴

Genom denna revolutionsregering hade CNT makten över livsmedelsför-

²Peirats

³Souchy, Agustin: Nacht über Spanien s. 105-106

⁴Lorenzo, sid 116 i svenska utgåvan.

sörjning, ekonomi och försvar i hela Katalonien. CNT utövade denna makt för och genom arbetarna som själva hade format revolutionskommittéer på så gott som alla arbetsplatser. Det var dessa som efter kollektiviseringen i praktiken förvandlades till företagsråd och övertog företagsledningens plats.

Från och med slutet av augusti hade dock stadsstyrelserna återupprättats i och med att Companys generalitat börjat hämta sig från chocken. Detta ledde till att centralkommittén för livsmedelsförsörjning och alla liknande organ officiellt upplöstes för att ingå i de gamla stadsstyrelserna.

Genom sitt stora inflytande i centralkommittén för de antifascistiska miliserna kunde dock CNT fortsätta att utöva stor makt även inom dessa styrelser, men detta försvagades allteftersom Companys regering återtog makten och varubristen förvärrades.

De allmänna tjänsterna kollektiviseras

Lokaltrafiken i Barcelona gick igenom samma process som bagerierna och kollektiviserades den också. Den 24:e juli gick några CNT:are ur transportsyndikatet från sina barrikader på Barcelonas gator där de kämpade mot fascisterna och tog sig till spårvägsbolagets lokaler. I lokalerna hade civilgardister förskansat sig, men efter en del förhandlingar lämnade dessa över spårvägsbolaget till CNT:s representanter efter att ha kontrollerat med överordnade per telefon. Sju stannade kvar för att ockupera byggnaderna medan resten inspekterade banorna och funderade över vad som behövde göras för att få igång trafiken.

Inne i byggnaden väntade endast företagets advokat som fått order att förhandla. Alla andra hade redan flytt. Kamrat Sanchez, som mer eller mindre ledde ockupationsgruppen, hade tidigare blivit dömd till 17 års fängelse på grund av en strejk där just denna advokat var företagets representant och de kände genast igen varandra.⁵ Sanchez kamrater ville skjuta advokaten, men det satte han sig emot. Tid för ett möte nästa måndag bestämdes i stället men advokaten dök aldrig upp. Han lämnade alltså i praktiken över företaget till arbetarna.⁶

Denna grupp av sju som nu hade företagets kontroll i sina händer sammankallade ett möte för alla sektioner inom syndikatet för att ta reda på om det fanns möjlighet att alla ville ställa upp och försöka få igång trafiken. Alla gick med på detta utan reservationer. Därefter vidtog det stora arbetet att realisera målet.

Tekniker och arbetare kallades också in via radio dagen efter detta möte. Fem dagar efter att stridandet slutat rullade 700 spårvagnar på Barcelonas gator. Detta var 100 mer än vanligt, men de behövdes eftersom det var omöjligt att få tag i bensin förutom till försvaret. De 100 vagnarna hade av den tidigare ledningen utdömts som oreparerbara, men de entusiastiska arbetarna klarade det.⁷

Ett enda företag ägde förut alla tre grenar, alltså bussar, spårvagnar och tunnelbana, av lokaltrafiken. De olika grenarna kollektiviserades var för sig genom att en företagskommitté valdes för varje gren men allt var ändå samordnat genom ett extensivt samarbete kommittéerna emellan. Dessa kommittéer hade

⁵Sanchez hade blivit fri i och med den allmänna amnestin tidigare.

⁶Citerat av Sochy (ur CNT-rapporten), samt Leval.

⁷Leval, sid 246 i engelska utgåvan.

ett ansvar inför stormötet som i princip utgjordes av alla i företaget. Det viktigaste företaget var dock spårvagnsföretaget med 7000 anställda. Det kan också nämnas att taxibilarna ju också bör räknas till lokaltrafiken, men dessa bildade så småningom ett eget kollektiv.

Som jag nämnt tidigare befann sig alla arbetare i strejk när upproret bröt ut, och efter att ha kallats tillbaka från den till sina vanliga jobb på spårvägsbolaget uppfylldes alla strejkkrav. 40-timmarsvecka infördes⁸ och utjämnade lönerna efter att ha strukit direktörer och hela bolagsstyrelsen från lönelistan. Arbetshygienien förbättrades också till stor del genom att duschar och omklädningsrum installerades.

Gas-, vatten- och elektricitetverket kom också att kollektiviseras, men detta följde i stort sett samma mönster som jag tidigare redogjort för. Betydligt intressantare är då telekommunikationerna som aldrig blev kollektiviserade eftersom de sköttes av ett dotterbolag till det amerikanska ITT. I stället kom här arbetarkontroll att utropas.

De som skötte denna kontroll var CNT:s och UGT:s telefonsyndikat och kom att gälla alla aspekter av verksamheten efter att den centrala telefonstationen först tagits över. ITT:s representater fick nöja sig med de rent administrativa sysslorna kring bokföring av inkomster och utgifter då verksamheten helt tagits över av arbetarna.

Arbetarkontrollen sköttes genom en vald kontrollant på varje telefonstation eller teleområde. Denne kontrollant fungerade i praktiken som en chef för stationen och man rådgjorde med denne innan någon som helst verksamhet sattes igång. Med andra ord fanns denna kontrollant på plats för att, på lägre nivå än företagets administration, ta över kontrollen av företaget.⁹

Verksamheten kunde dock inte fortsätta som vanligt eftersom ca 75 av installationerna uppskattades som skadade när arbetarkontrollen infördes. Orsaken var att fascisterna ofta hade förskansat sig i telefonstationerna och att dessa nu var sönderskjutna och bombade. På bara några få dagar efter att installationerna hade förstörts fungerade större delen igen. Dessutom hade man många nyinstallationer avklarade till stabshögkvarter, fältsjukhus och liknande.

Åt envar efter behov?

Man avskaffade aldrig lönearbetet i Barcelona även om det förekom att man inte hade någon lön för sitt arbete på andra platser i Katalonien. Av den anledningen kan man kanske inte säga att en verkligt anarkistisk kommunism någonsin infördes i Barcelona. Till detta finns det naturligtvis en hopar orsaker. Man vågade inte ta bort lönesystemet helt och hållet under brinnande krig eftersom man ofta befarade att den tekniska personalen då skulle fly. I stället utjämnade man lönerna så gott man kunde och avskaffade som sagt alla höga direktörslöner och liknande.¹⁰

För att kunna avskaffa lönearbetet eller i alla fall utbetala en familjelön efter behov i stället för att betala efter utfört arbete var en fullständig socialiering inom och tvärsöver branscher nödvändig. Orsaken är helt enkelt att somliga

⁸CNT gjorde ett avsteg från sitt vanliga 36-timmarskrav pga kriget.

⁹För en beskrivning av kontrollen se t ex Peirats, sid 122 i engelska utgåvan.

¹⁰Se t ex Herre i eget hus sid 61.

branscher var mer lönsamma"i betydelsen införskaffande av valuta, alltså något som i längden skulle utjämnas eller försvinna. CNT var också mycket medvetna om detta och försökte hela tiden få en socialisering till stånd. På vissa platser som i Hospital de Llobregat vilken omtalas av Leval som en socialiserad stad skedde också detta. Där gick de olika branscherna ihop i ett ekonomiråd som höll noga reda på vilka som hade överskott och överförde därefter resurser branscherna emellan för att göra familjetilldelning för arbetarna möjlig.

Socialt liv efter revolutionen

Många har skildrat hur det sociala livet förändrades efter att arbetarna vunnit mot det fascistiska upproret och kollektiviseringen kommit igång. Alla var med ens "compañeroöch inte längre Señor". Hattar bars inte längre eftersom det ansågs borgerligt. Alla var på gatorna, eller samlades i stora lokaler för att diskutera förändringarna.

En så känd person som George Orwell skriver så här om Barcelona:

Det var första gången som jag överhuvudtaget befann mig i en stad där arbetarklassen höll i tömmarna. Arbetarna hade ockuperat så gott som alla byggnader och skrudat dem i röda fanor eller anarkisternas röd-svarta, på varje vägg stod hammaren och skäran och de revolutionära partiernas initialer målade, så gott som alla kyrkor hade plundrats och gudabilderna hade bränts. Här och där förstörde hela lag av arbetare systematiskt kyrkorna.

/.../

Att ge dricks hade i lag förbjudits och en av mina första upplevelser var att en hotellvärd läxade upp mig för att jag försökt ge en hotellpojke dricks. Det fanns inga privata bilar, de användes alla i krigstjänst, och alla spårvagnar, taxibilar och de flesta andra transportmedel hade målats i rött och svart.

/.../

Till det yttre var Barcelona en stad där de välbärgade klasserna praktiskt taget inte längre existerade. Förutom några få kvinnor och utlänningar såg man överhuvudtaget inga "välkläddamänniskor. Så gott som alla bar enkla arbetskläder eller blå overaller eller någon form av milisuniform.¹¹

Orwell fortsätter sedan med att konstatera att han inte kände till att stora delar av dessa välbärgade klasser fortfarande fanns kvar i Barcelona, men gick klädda i arbetarkläder och låg lågt". Dock hävdar han också att stämningen var förväntansfull och att alla verkligen ställde upp. Det förekom till exempel ingen hamstring trots att det var varubrist.

¹¹Hyllning till Katalonien, sid 8-10.

Franz Borkenau hette en annan engelsk skribent på plats i Barcelona. Han skriver i *The Spanish Cockpit*:

Nu när jag gick ut var gatorna fulla av grupper av upphetsade män i vapen och några stycken beväpnade kvinnor fanns där också. De senare uppträdde med en självsäkerhet som spanska kvinnor inte brukar visa på offentlig plats men mycket anständigt (och det skulle vara otänkbart för en spansk flicka att uppträda i byxor som milisflickorna alltid gör).¹²

Här har vi alltså en verklig förändring i sociala mönster som över en natt framträdde. Jämställdhet över en natt? Nej, det är nog en förhastad slutsats att säga att jämställdhet infördes över en natt. Sanningen är snarare den, att inom arbetarrörelsen hade jämställdhet rått länge även om detta förhållande inte speglade samhället i övrigt. När då arbetarrörelserna kom i kontroll förutsattes kvinnorna delta i lika mån och på samma villkor. Ett bevis för detta är att löner som utbetalades, om det inte var familjetilldelning det var fråga om, var lika för kvinnor och män.

Uppenbart är, att stora förändringar skedde i det sociala livet i och med revolutionen. Tyvärr finns inte mycket skrivet om just denna aspekt och historiker som vill fånga detta måste nog skynda sig eftersom de ögonvittnen som finns kvar har blivit gamla. Kanske fortsätter jag själv på inslaget spår och dokumenterar detta för eftervärlden.

¹²Citerad i *Frihetlig...* sid 94.

Källförteckning

Gröndahl, Britta: *Frihetligt kommunism i praktiken*. Stockholm 1986.

Herre i eget hus – om självförvaltning i Spanien och Portugal. Stockholm 1982.

Kropotkin, Pjotr: *The Conquest of Bread*.

Leval, Gaston: *Espagne libertaire*. Paris, 1971.

Engelsk utgåva: *Collectives in the Spanish Revolution*.

Lorenzo, César M: *Les anarchists espagnols et le pouvoir*. 1969.

Svensk utgåva: *Syndikalismen vid makten*. Stockholm 1972.

Orwell, George: *Homage to Catalonia*. 1938.

Svensk utgåva: *Hyllning till Katalonien*. Falun, 1989.

Peirats, José: *La CNT en la revolución española I-III*. Ny upplaga Paris 1971.

Engelsk utgåva: *Anarchists in the Spanish Revolution*.

Souchy, Augustin: *Nacht über Spanien*. Darmstadt, uå.